

MÜSLÜMAN KADIN: EV, SOKAK, EMEK VE CEHD...

Cihan AKTAŞ*

Geliş Tarihi: 04.01.2018

Kabul Tarihi: 10.02.2018

Katıldığım edebiyat konulu toplantılarda bile bazen yeni çıkan romanımı değil de kadın meseleleri üzerine yazdığım eski bir kitabımı soran okuyucularıyla karşılaşıyorum. Geçen yıllar içinde defalarca aynı bağlama dönmek zorunda kaldık. Kaynaklar, kabuller, töreler, istismara dayalı ilişki biçimleri o kadar kolay değişmiyor. Tıpkı yüz elli yıl önce olduğu gibi Müslüman dünyada toplumsal problemler kadınlar üzerinden okunuyor. Bu konuda oryantalist tanım ve açıklamalara maruz bırakan bir zaafımız olduğu muhakkak. Rana Kabbani ve Mohja Kahf kitaplarında bu oryantalist okumanın Müslüman toplumların algılarını nasıl etkilediğini anlattı. Kuşkusuz Kurani söylemlerin değil hurafelerin tasvir ettiği kadın da bir yanı sıra oryantalist okumalardaki kadınla bütünlük içinde, hakikatin tahrifinde etkili oldu. Daha acısı, benzeri okumaların yer yer dini bir duyarlılıkla, bazen takva adına da savunulmasıdır.

“Zayıf, ezik, muti, sessiz Müslüman kadın” şeklindeki tarihsel kurgunun süreç içinde kastedilen olguyu gerçekleştirilmeye dönük bir etkisi olduğu söylenemez mi?

Geriye döndüğümüzde en fazla kaç isim sayabiliyoruz? Bu alandaki eksikliğin sebebi yazılı kültürdeki görme biçiminden çok bizlerin okuma hataları olabilir mi?

Müslüman kadınlara Batı kaynaklı metinlerde atfedilen silik imaj veya yer, yazılı tarihte veya geleneksel hafızada yer almamalarından ileri gelmiyor. İlk İslam tarihçileri kadınlara metinlerinde kayda değer yerler verdiler. Soy kütükleri ve kayıtlarda kadınlar İslam'ın doğuşunun çeşitli olay ve süreçlerinde aktif katılımcılar ve kayda değer ortaklar olarak yer buldular. Hz. Muhammed (sav) hayattayken onun sadık ve iradeli, sorgulayan takipçileri olarak, vefatının ardından ise hadis ravileri olarak takdir ve şükranla anılan pek çok kadın var. Beyat eden kadınlar, bir inanan, bir mümin, Allah'ın kulu, ümmetin bir

* Gazeteci, yazar. aktascihan@gmail.com

parçası olarak tanımlandılar; daha eksik değil. Müslüman tarihçiler ana akım eserlerde kadınların haklarını teslimden geri durmamışlardır. Bu yazarlar benzeri eserlerin yanı sıra kadınlar bağlamında “kadın haberleri” adını verdikleri özel bir yayını tahsis etmişlerdir kadın meseleleri bağlamında. Genel tarih ve din tarihinin en önemli isimleri, imamlar, şecere yazarları ve edipler tarafından kaleme alınan bu eserlerde bilimsel metodolojinin yasakladığı temalara yer veriliyor, çeşitli portreler işleniyor ve ayrıntılara özel bir dikkat gösteriliyordu. Bu tür kitaplardan en az 70’inden haberdarız bugün. Sınıf farkı gözetmeyen, bazen “köle”nin kraliyet mensubuna göre daha öncelikli bir yere sahip olduğu ele alındığı biyografilerdir bunlar.¹

Müslüman kadınlar son yüzyıldan bu yana metinler düzleminde sadece konu edilmekle kalmıyor, müellif olarak da yer alıyorlar. Böylelikle metinlere ilişkin eksik okumaların hayata yansımalarıyla ilgili çeşitli meselelerin zaman içinde çözümleneceği konusunda bir umut taşıyabiliriz. Bu alanda hem çeşitli iktidarların çıkarlarıyla ilgili seçimleri hem de medyanın tercihleri sorgulanmalı. Yine Mahja Kahf’ın unutmama ve unutulma sebeplerini ele alan değerli çalışmasını hatırlıyorum burada: Yüzyıllar boyunca Müslüman kadın yiğit, berrak, erdemlerle donatılmış, şirret, pasif, fettan, mütehakkim, entrikacı, tutsak, uyuşuk, zayıf, itaatkâr, sessiz ve hareketsiz, bazen de ucube olarak tanımlanırken, bu tanımların yaydığı imgeler İslam toplumlarındaki Müslüman kadın görüşünde de yankılanmaya devam etmiştir. Doğuran ve büyütüp besleyen olduğu kadar ekip biçen, dokuyup ören, işleyip diken, öğrenen ve öğreten, bir eser ve hasılat sahibi Müslüman kadını görmenin ve ona hakkını vermenin modern dönemlerde de bilginin dolaşımının son derece sınırlı olduğu yüzyıllar kadar zihinsel ve fiziksel manialarla yüzyüze olduğunu söylemek olası.²

Eksik ve yanıltıcı okumaların günümüz şartlarında ciddiye alınması gereken sebeplerini şöyle açabiliriz: Cumhuriyet elitleri kendi ütopyalarının ideallerini gerçekleştirmeye çalışırken yerleştirdikleri yasaklarla, Müslümanların kadın meselelerindeki özeleştirilerinin duraklamasına yol açan bir etki oluşturmuşlardır. Bu etki Müslüman kadınların hayatına zevklerini geliştirmelerini engelleyen bir kesinti şeklinde yansımıştır. 1960’lardan itibaren başörtülü kadınlar sistemin yeraltına çekilmeye zorlayan ve nihai planda agorafobiye yol açabilen baskılarına ancak, Asr-ı Saadet’in mümin kadınlarının yaşantılarını öğrendikleri kaynakların sunduğu cesaretle itiraz edebilmişlerdir. İki

1 Asiye Cabbar, *Medine’den Uzaklara Cep Roman*, 1992, sf. 45-51.

2 Fatima Mernissi, *Kadınların İsyanı ve İslami Hafıza*, Metis, 2003, sf. 140,.

yanlı sürdürülen bir eleştiridir bu: Bir taraftan laisist iddia ve baskılara, diğer taraftan ise din adına yönelen gelenekselci yargılara karşı İslami dünya görüşünü savunabilmek gerekirdi. 1980'lerin başlarında başımı örttüğümde, Güneydoğulu bir alimin kendi adımla bir gazete-de yazı yazdığım için hicap duymam gerektiği şeklindeki yargısı bana ulaştırılmıştı. Kendi islamcı kuşağımız içinde ise Müslüman kadının kamusal platformlarda sesini duyurmaması yer yer bir takva göstergesi sayılırdı. Kadın-erkek ilişkileri, Müslümanların sistemin getirdiği yenilikler ve yasaklar nedeniyle içine kapandığı hayatın etkilerinden bağımsız olamıyordu. Germaine Tillion'un Harem ve Kuzenler'de tespit ettiği üzere, ekonomide ve kültürde belirleyici olan Kur'an değil, Kur'an'a dayalıymış gibi yüceltilen çıkar ağlarını korumaya dönük feodal kurallardı.³

Uzun yıllar gündemimizi başörtüsü yasakları belirledi. Yasaklar, çeşitli önemli başlıkları erteleme veya paranteze almanın güçlü sebebiydi. Buna karşılık 12 Eylül darbesi ve 28 Şubat darbesi gibi somut baskıların ağırlaştığı dönemler, başörtülü kadınları ertelenen veya paranteze alınan meselelerle doğrudan doğruya yüzleşmeye sevk etti. Refahlı belediyeler döneminde halka hizmet alanında faal kadınlar gö-nüllü kaynak olarak görüldüler. Kuşkusuz gerek toplumsal faaliyetleri gerekse kültürel çalışma alanlarında engellere takılmadan çalışmayı sürdürdüler.

Esasında başörtülü kadınların kamusal alan mücadelesi, siyasetten kamuya birçok alanda görmezden gelinemeyecek soru ve cevaplarıyla yeni oluşumları belirledi ve tanımladı. Bu mücadele tebliğ faaliyetlerine özgü sorumluluk endişesiyle bir içerik ve üslup kazanıyordu. Bu genç kadınlar gerektiği zaman bildiri yazdılar, gerektiği zaman çay servisi yaptılar. Bununla birlikte siyasette ve kültürde mevcut kadınlarla ilgili meseleleri sanki mahremiyet kuralı gereğince örtbas etme ya da askıya alma alışkanlığı, onların varlığını bir tür görünür görünmezlik (Deleuze) alanına yerleştirmiş gibiydi. El attıkları işlerde (hizmetlerde) bir hayli başarılı olduklarını da kanıtlamış olan bu genç kadınlar, bir zaman sonra genellikle dini bütün şahsiyetlere ait işyerlerinde sigorta yapılmadan, düşük maaşlarla çalışmanın, pek kolay göz ardı edilmenin, dahası giderek buldukları iş yerlerinin arka planında bulunan mekânlara itilirken de gözlerden uzak bulunmalarının yeğlendiğini farketmenin sorularını dile getirmeye başladılar. 90'lı yıllarda sosyal ve kültürel projeler için saçını süpürge ettiği halde bulunduğu

3 Germaine Tillion, Harem ve Kuzenler, Metis Yayınları, 2006, sf. 125, 185.

kurumda yerine “prezantabl” bir medya mensubu getirilen bir arkadaşına yapılan şu açıklama, İslami kesime mensup kişiliklerin yönettiği kurumların başörtülü çalışanını geri planlara gönderme tutumunu izah açısından kayda değer: “Bu konuyu abartma, anlamaya çalış, bizim elimizin altında hazır jokerimizsin sen.” Başörtülü birçok genç kadından, enek verdikleri birçok faaliyet ve işin kamusal görünürlüğü getirdiği noktada geri plana itilmenin veya mutfağa gönderilmenin kötü tecrübesini dinleyebilirsiniz.

Sözünü ettiğim, niyetlerini “fisebillah çalışırdık” diye anlatan genç kadınlar eşlerinden ya da babalarından harçlık beklemeyi kolayca kabullenmeyecek bir “geçinme” anlayışına da sahiptiler. Ailenin ve çevrenin bu konulardaki yargıları her zaman incitici olmuş, başörtülü kızlar kendilerine verilen emeğin karşılığında işsiz güçsüz, vasıfsız insanlar sayılmalarına yol açan tutumları korudukları için de eleştirilere uğramışlardır. çeşitli tarif ve tanımlarla bir bakıma sessizleştirilmek istenmişlerdir. Bu eleştiriler İslamcı olarak nitelendirilen çevrelerde bazen “dünyevileşme”, bazen “feministlik” şeklinde içerik kazanırdı. Müslüman kadın neden evine çekilip de yuvasını modernizme karşı bir kale gibi güçlendirmiyordu ki... Laisist kesimlerde, Oktay Akbal’ın kalemiyle şu şekilde bir içerik kazanıyordu sorunun cevabı: “Türbanlı kadın mutfağına çekilip kendisi gibi yobaz bir koca beklesin.”

Bu tür eleştirilerin sosyal ve kültürel bir zeminden bağımsız soyut bir kadın varlığı üzerinden sürdürüldüğünü düşünmüşümdür hep. Herhangi bir cisimden, maddi varlıktan yoksun Hazreti Fatıma (Meryem) modeli ya da uzak gül bahçelerinde gezinen *Monna Rosa*’nın bir karışımı olan ideal eş veya sevgili, kısmen hayali bir varlık olmakla birlikte aynı zamanda gündelik hayatın sorunlarının da üstesinden gelmeyi başararak aileyi bütün tehditlere karşı ayakta tutan, elleri mor eldivenler geçirmiş gibi daima suyun içinde, yine de bir Necati Polat şiirinde olduğu gibi aynı elleri kuğu kanadına dönüştürme maharetiyle şairlere ilham kaynağı olmaya devam edecek kadar nazlı nazenin bir ev (ve uzak bahçe) kadını olabilmeliydi. Hayatın meşakkatleriyle yorgun düşmüş erkeğin sığınabileceği bir liman olabilmeliydi Müslüman kadın; 2000’li yıllarda Hüseyin Besli’nin Gerçek Hayat’ta yayınlanan bir yazısında anlattığı şekilde.

Şiirlerde yüceltilen kadının gerçek hayattaki karşılığını yakalamak hiç kolay değil. Çünkü nahif varlığın sırları çözüldükten sonra bütün güçsüzlüğüyle yük telakki edilmesi işten bile olmayabilir. Zuhuruf Suresi’nin ayetlerinde, kadın varlığına dünyaya gelişinden itibaren yük-

letilen bu nitelikler köktenci bir eleştiriyile ele alınır: 16-“Yoksa, [düşünüyor musunuz ki] O, yarattıkları arasından kız çocukları kendisi için seçti ve size erkek çocukları bıraktı? 17- Nitekim onlardan birine, Rahmân'a kolayca isnad ettiği [çocuğun doğumu] müjdelenirse, yüzü kararır ve içi öfkeyle dolar: 18- Ne!” (diye şaşkınlıkla sorar). “[Bir kız sahibi mi oldum-] [yalnız] süs için var olan bir kız?” (16) Bunun üzerine kendini belli belirsiz bir iç çatışmanın içinde bulur. 19- Ve onlar meleklerin (de) -ki Rahmân tarafından yaratılan varlıklardır- dışı olduklarını iddia ederler: [yoksa] onların yaratılışını gördüler mi? Onların bu saçma iddiası kaydedilecek ve böyleleri [Hesap Günü bundan dolayı] yargılanacaklar!”⁴

18. ayette “süs içinde yetişen ve meramını kuvvetle anlatamayan” kız evladının yetiştirilme tarzına getirilen bir eleştiri bulunduğunu düşünüyorum; önceki iki ayeti dikkate aldığım da. Hayata yanlış hazırlanmaya, kız çocuğunun ve genç kızın kendi “yapabilen, eylemeye yatkın” varlığını bastırmaya zorlayan ideal kadın tasavvurları ne sunana kadar sürdürülebilir bir inancı yansıtır ne de her kadının biricikliğini dikkate alacak ölçüde hassas ayarlara sahiptir. Uzak bahçelerde gezinen hayali kadının üzerini örten tül gerçek kadınların hakiki varlığına uzanma yollarını kapatıyordur sanki. Gerçek hayatta elleri iş yapmaktan kabarmış olarak mutfakla banyo arasında koşuşturan kadın, ideal Müslüman kadın tasavvurunun sadece (bir rüyanın sert yüzünü yansıtan) yarısına karşılık gelmesi nedeniyle hayal kırıklığı uyandırıyor nihayet. Bu hayal kırıklığının kadınlardaki yansıması ise en hafifinden sürekli bir “incinme hali” olarak adlandırılabilir o dönemlerde. Başörtülü kadın dava arkadaşı tarafından belki varlığını yadsıyan bir zeminde bir varoluş talebi dillendirirken mor eldivenli kadın ve Monna Rosa ikilemi dışında bir varlık temayülünün ifadesi olduğu için de cezalandırılıyor gibi.⁵

Yıllar hızla akarken başörtülü kadınlar, kuşkusuz cehdlerinin neticesinde psikolojik ağırlıklı bir yasağın cenderesinden kurtuldular. Bu sürecin kolay yaşandığı söylenemez. Yasağın kalkması, sorunun çözümünü uzun yıllar toplumsal süreçlerin kavrayışına bağlayan AK Parti hükümetlerinin üçüncü döneminde gerçekleştirdi.

Kamusal namevcudiyet elbette sanat ve edebiyata, özel hayatlara ve siyasete “eksik veya eksilen dil” halinde yansıdı. Bunun telafisi zaman alacaktır.

4 Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı/Meal-Tefsir*, İşaret Yayınları, 1996, sf. 998.

5 Mohja Kahf, *Batı Edebiyatında Müslüman Kadın*, Küre: 2006, .sf. 63, 96, 100, 128, 168, 201.

Yasağın kalkmasının ardından, yasak mağduru kadınların bir kısmı üniversitelere döndüler. Kimileri kamuda çeşitli görevler üstlendiler. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na arka arkaya başörtülü kadınlar atandı. Kamuda başörtüsü yasağının son bulmasıyla, bu yasağın işgal ettiği gündemler bir bocalama yaşadı kuşkusuz. Çeşitli platformlarda sürdürülen faaliyetlerde güncel sorunları anlamaya dönük programlarla İslami kavramları anlamaya dönük dersler birlikte gerçekleştiriyor. Kimileri mülteci sorunlarına yoğunlaştı, kimileri akademik kariyerini tamamlamaya yöneldi. Silikosis hastası işçiler, sokak çocukları, kent düşkünleri için neler yapılabilir? Sokak çocukları 1990'lardan beri Hayat Vakfı gibi kurumların gündemindedir gerçi. Yeryüzü Doktorları, Vicdan Hareketi, Parklardaki Suriyelilerle Dayanışma Platformu, Bülbülzade Vakfı, 2010'lu yıllarda İslami duyarlık sahibi kadınların faaliyetlerine emek verdiği kurum ve yapılardan bazıları...

Son on yılda başörtülü kadınlar bağlamında gündemden düşmeyen bir konu, tüketim ideolojisine teslimiyeti yansıtan kötü tesettür veya tesettürde yozlaşma, bir başlık olarak varlığını korumaktadır. "Jip süren başörtülü", uzun yıllar hem iktidardan beslenen bir yeni zengin tipini hem de tuzu kuru, takvasız Müslüman kadını gösteren bir fotoğraf olarak konuşuldu. Enerji Hanım projesi, kürtaj, kadınların kamu içinde yüksek sesle gülmesi, hamile kadının sokaktan geçmesi, akla gelen birkaç öne çıkarılmış başlık. 2000'lerin görece refahının ve buna bağlı konfor ve lüks göstergelerinin Müslüman ve muhafazakar kesimler tarafından paylaşılmasında öne çıkan abartılı ve problemlili göstergeler, özellikle başörtülü kadınlar üzerinden okunuyor hâlâ.

Beri taraftan kadınların kamusal kayıplığına ilişkin sorunların sahici çözümü yerine, hiç de gerçek bir çözüme hizmet etmeyecek eleştiri ve tekliflerle vakit kaybediyor toplum ve siyaset. Söz gelimi, "anneler zaten çalışıyor" şeklinde bir savunmayla, zorunlu eğitimin 2 veya 3 yaşına kadar inmesini öngören bir kanun geldi gündeme, 2016 Kasım ayında. Bu konuda sahici bir çözüm, iş yerlerinde annenin küçük çocuğuyla iletişimini korumasına izin verecek yuvalar açmak olurdu.

Üç yıl kadar önce de hamileliğini belli edecek şekilde giyinmiş olarak sokaktan geçmek, haya hissini eksikliğine yorularak konuşuldu. Ulu-salcı kamunun muaşeretinden geçmiş pek çok kadın açısından rencide edici bir genellemedir bu. Biraz önce "agorafobiye yol açan baskılar"dan söz ettim. Cumhuriyet'ten sonra mütedeyyinlerin önemli bir kısmı İslami hayat tarzını korumak amacıyla içlerine kapandı, ancak bir kısmı da kamusal/özel çelişkisinin alanında kendini kusurlu, bu nedenle

mahcup Müslüman olarak tarifi sürdürdü. Esasında birçoğumuz Müslümanlığımızın mükemmel olmadığını düşünürüz. Çoğu zaman yaşadığımız hayat tarafından biçimlendirilmekteyiz. “Haya” çok güçlü kökleri olan ontolojik bir olgu. Bir insanın hayalı olup olmadığına karar vermek ilk bakışta o kadare kolay değil. Sınıfsal bir bakış açısıyla da sorun eksik tarif ediliyor her zaman. İşçi (mustazafl) kadınlar nasıl olur da toplu taşıma yoluyla hamileliklerini belli etmeyerek işe gidip gelebilir? Günümüz İstanbul’u, antik Yunan temellerinde de yapıldığı üzere, kadına kamusal alanda yer açma, şehrin sokak ve caddelerini kadınlar için günün her saatinde güvenilir kılma gibi bir meseleyi benimsemekten uzak. Oysa İslam’ın şehir örneği Medine, Ümit Aktaş’ın ifade ettiği gibi Peygamber Mescidi örneğinde bir kadın-erkek dayanışması sunmuştur. İstanbul’un uzak geçmişinde kaldığı halde karakteristik olarak etkisini koruyan Antik Yunan şehri ise Atina’nın agorasında olduğu üzere kadınları (yaşlıları, düşkünleri ve engellileri) dışlayacak, seçkinci bir topluluğun iktidarını koruyacak şekilde yapılanmıştır.

Gerçi İstanbul artık bambaşka bir çağın şehri, bu nedenle de kadınlar çeşitli sebeplerle ve farklı alanlarda çalışmak için gönüllü veya gönülsüz olarak evlerinden çıkıyorlar. Bununla birlikte sokakların ve caddelerin, geçitlerin ve tünellerin güvenliği daimi bir endişe konusudur. Evden zorunlu olarak çıkmamanın tercihi ise sıklıkla ekonomik sebeplerle ilişkilidir. Hazırladığım bir kitap için 1970’lerin başlarında Amasya’nın Merzifon ilçesinin bir köyünden yoksulluk yüzünden İstanbul’a taşınmış ve Esenler’e yerleşmiş bir kadınla tanıştım. Kocasını içki düşkünlüğü yüzünden ailenin geçimini sağlayamadığı için arka arkaya çeşitli atölye ve fabrikalarda çalıştı ve sonunda emekli oldu. Çocuklarının tahsil görmesini sağladı. Elbette çok zorluk çekti, ama bu mücadeleyi vermeye mecbur kaldı. Başlangıçta evde çalışmak istemiş, ancak evsahibinin “evimi atölyeye çevirdiniz” diye şikayet etmesi üzerine vazgeçmişti. O evden taşındı. Sırayla suni suet fabrikasında, Topkapı’da bir otelin çamaşırhanesinde, Şişecam’da, poşet fabrikasında çalıştı ve 15 yılın ardından emekli oldu. Şişe-Cam’da çalışırken midesine boyanın kokusunun oturduğunu belirtmişti, sohbetimiz sırasında. Çünkü maske takarak çalışmayı başaramıyordu. Mide rahatsızlığı nedeniyle bir şey yiyemez olmuştu. Bir yıl çalıştıktan sonra ayrıldı o işten ve suet fabrikasına geçti. Ona, evinde otursaydın, demek nasıl mümkün olabilir? Aynı yıllarda İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde benzeri sebeplerle çalışma hayatına atılan sayısız göçmen kadın var. 1970’lerde Esenler’de yaşayan Makedonya göçmeni bir kadının da evde “yalama şekeri” yaptığını ve 70 kiloyu bulan şeker

çuvalını Maltepe durağına kadar sırtında taşıyarak otobüsle Eminönü'ndeki toptancılara götürdüğüne dair bilgileri, hali hazırda bir dondurma salonu işleten oğullarından dinledim. Benzeri bir olguya içinde bulunduğumuz yıllarda Suriyeli mülteci kadınların çalışma ihtiyaçları zaviyesinde tanık oluyoruz.

Günümüz kadını evde mi mutludur, kamusal alanda mı, yoksa bütün bunların dışında bir mutluluk tanımının eksikliği midir bu tartışmaların bir yere varamamasının sebebi... Doğrusu mesele bu soruyu doğrudan kadınların cevaplandırmasına izin vermeyen bir dolayimli cevap trafiğidir. Modernizmin kadın konusunda başka türlü bir vesayetçiliğin ifadesi olan toptancı yaklaşımı da öteki uçtaki tezleriyle bir diğer aşırılığın ifadesi oluyor. Yenigelenekselci Müslüman veya muhafazakâr düşünürlerle birlikte modernistlerin de üretim ve çalışma hayatı bağlamındaki öznellikleri hesaba katmayan tanımlama iddiası, kadını çalışma hayatıyla ilgili karar veremez bir duruma, yanı başındaki erkeğin tanımladığı bir konuma yerleştiriyor. Kadın yetişkin bir kişilik, bir özne olarak kabul edilseydi, eviyle kamusal alan arasında nasıl bir durum sergilemesi gerektiğinin -istişari- cevabını bildiği kabul görürdü. Mutluluk koşulları konusunda da sosyal baskıların etkisi altında kalmadan bir karar verebilirdi. Bu tür kararların kadına bırakılmaması, kadın varlığına dair söylemlerin hayatın gerçekleriyle çelişen bir içerikte oluşmasına yol açıyor.⁶

6 Daha önemlisi söylemsel olarak yüceltilen ev içi emeğin pratikte hor görü anlamına gelecek bir kadir kıymet bilmezlikle karşılaşılması. "Mataramda erik şurubu" başlığını taşıyan (www.dunyabulteni.net, 23 Şubat 2011), sıcak yaz günlerinde meşrubat yerine içmek için erik şurubu yapan ve bu şurubu çantasında taşıyan tesettürlü öğrencilerden söz ettiğim yazıyı eleştiren tesettürlü bir okuyucum, çoğu tespitlerini önemli bulsam da mesela kendinden ba şkalalarına sofr hazırlamanın bana önemli gelen değerini yadsıma eğilimi taşıyan yanılla katılmadığım (ki bana kalırsa bu yadsıma eğilimi de incinme açıklığıyla ilişkilidir az çok) şu görüşleri dile getiriyor: "Nedense muhafazakâr erkekler sadece ve sadece tesettürlü kızların mutfakta yeteri kadar marifetli olmadığını bir eleştiri, bir horlama sebebi olarak dile getiriyorlar. Oysa ben bir yumurta kırmayı bile beceremeyen, ancak günümüzde dayatılan güzellik ve şıklık kalıplarına uyduğu söylenilebilecek seküler kızlara ilişkin en küçük bir eleştiri duymuyorum etrafımdaki erkeklerde. Hatta başarıları ya da duruşlarıyla, kendinden emin görünmeleri, hedefledikleri amaca doğru yol almaları gibi sebeplerle bu seküler kızları karşı rol modeli olarak öne sürenlere rastladım. Biraz giyinmeyi kendinize bakmayı öğrenin, kadın gibi davranın, diye eleştirilere maruz kalan tesettürlü kızlar egemen moda ve davranış kalıplarını benimsemeleri durumunda da niye başkalaşılıyor, yozlaşıyorlar diye eleştiriliyor. Hem bakalım dindar kızları reçel yapmıyor diye eleştiren muhafazakar erkeklerin kaçını kendi kurbanını kendisi, bızatıhi bıçağı eline alarak kesiyordur acaba? Yahut sizin de dediğiniz gibi bir çivi çakabiliyordur duvara? Emin olun genç hatta orta yaşlı muhafazakar erkekler içinde kendi kurbanını kendi elleriyle kesenin oranı % 1 yahut 2'yi geçmez.

Ne yazık ki ev içi üretimin bugün değeri yok Cihan Hanım. Elbette insanın kadın ya da erkek, kendi karnını doyuracak kadar temel mutfak bilgisine sahip olması gerekir. Ama o kadar işte! Bunun ötesinin günümüz dünyasında zerre kadar değeri yok. Ancak bu bilgi profesyonel bir üretime dönüştüğü takdirde, yani bu beceriye sahip insanların lokanta yahut pastane açması halinde bir değer kazanıyor. Günümüz dünyasında "ev" diye bir şey yok ve sadece ev için yapılan, maddi değeri olmayan üretimin de hiçbir değeri, anlamı

Gayretli bir kadının aile mutluluğu hesabına yeteneklerini geliştirmesine yardımcı olacak çabalardan vazgeçmesinin aileye mutluluk kazandırması nasıl beklenebilir zaten... Kadınların gizli işsizlik sebebi olması bir sorundur elbette. Gelgelelim bütün erkeklerin sahiden de doğru bir üretimi gerçekleştirecek şekilde iş gücü sahibi olduğu da söylenemez. Hz. Hatice ticaretle uğraşmamalı mıydı? Hz. Ümmü Seleme Hudeybiye'de Hz. Peygamber'in danışacağı kişi olabileceği birikimi acaba nasıl edinmişti? Kaynaklara göre yirmiye yakın öğrencisi varmış Ümmü Seleme'nin. Hz. Ayşe ravi, öğretmen, hukukçu... Hz. Hatice'nin Ümmü Zafer adını taşıyan bir berberi olduğu naklediliyor. Hz. Peygamber'in mescidinin temizliğini yapan iki kadın, Herka ve Mihcene'nin işleri yüzünden hor görüldüğüne dair bir rivayete rastlamıyoruz. Kaynak kitaplarda yer alan çeşitli rivayetler Asrı Saadet'te kadınların süt anne, dadı, kozmetik bayii, eczacı, hemşire ve doktor (şifacı) olarak çalıştıklarını ortaya koyuyor. Uhud Savaşı'nın en zor anlarında Hz. Peygamber'in hayatının tehlikede olduğunu görüp de savaşa giren Nuseybe binti Ka'b, yaralanuncaya kadar kılıcıyla savaşmayı sürdürmüştü. Semra binti Nuheyk el Esediyye çarşılarda dolaşarak insanları iyi ve güzel davranmaya çağırırmış. Hz. Ömer, Şifa binti Abdullah'ı Medine pazarına müfettiş olarak atamıştı.

Sonraki yüz yıllarda da kadınlar çeşitli alanlarda çalıştılar elbette, ancak bunların tarifi ve tanımlanması kurumsal bağlamda gerçekleşmediği, özel alana ait sayıldığı için, metin çalışmalarına dahil edilmemiştir. Alternatif tarih okumaları, edebiyat ve elbette hayatın hiç değişmeyen icapları, bu alandaki eksiklikleri görmemize yardım eder.

Beri taraftan toplumsal dalgalar ve eğilimlerin ortaya çıkardığı iş hayatı profilleri, kadın kesimlerini sarmalayan heva ve heveslerle açıklanamayacak kadar karmaşık sebeplere bağlı olarak oluşur. Üretim ilişkileri değişmiş, kırsal kesimlerden şehirlere göçler yaşanmış, gecekondu olgusu kırsal kesim kökenli kadını dara düşüren şartları dayatmış, kitlesel eğitim yaygınlaşmışken bir toplumun kadın profiline yüz sene önceki gibi olması nasıl beklenebilir? Tek tip kadınlık, tek tip çalışma hayatı, tek tip çalışma arzusu yoktur. Hayat tek boyutlu ilerlemiyor. Mekanlar, çalışma hayatı, çocukların eğitim bağamları değişmişken kadın hiç mi değişmesin? Kaldı ki 1000'li yıllarda Kuzey

yok. İnanın bu konuda tesettürlü kızları eleştiren erkekler de aslında ev içi üretime, eve özgü varoluş üsluplarına zerre kadar değer vermiyorlar. Sadece kendi konumlarına bir belirsizlik yükleyen hayata dair duruşu ve cehdi olan dindar kadınları susturmak, önlerini kesmek için bu eleştirileri sürdürüyorlar. O pek eleştirel dindar erkeklerin %95'i, matarasında erik suyu taşıyan kızın aklından zoru olduğunu düşünür ve bir güzel onunla alay eder, değil takdir etmez... "

Afrika'da Müslüman kadınların sığındığı ve eğitim gördüğü Ribatül Bağdadiye'ler vardı. 1980'lerin ikinci yarısında ise İstanbul'da, Fatih semtinde Süreyya Yüksel ve Sabiha Ünlü tarafından, başörtüsü yasayla karşılaşmış ve memleketlerine, şehirlerine ve köyelerine dönmelerine izin vermeyen bir ara zeminde yaşayan genç kızların ve kadınların alternatif eğitim için kapısını çalabileceği, hatta belki günlerce yatılı kalabileceği Suffa isimli bir "sığınma alanı" tesis edildi.

Kuşkusuz meseleyi dönemsel okumalarda öne çıkan bağlamları iyi düşünmeden tarifte zorlanırız. Benim kuşağım açısından iş veya faaliyet, İslam'ı öğrenmek ve anlatma sorumluluğuyla tanımlanırdı; buna adanmıştık. Azla yetinmeyi başarı ve mutluluk sebebi sayardık, sadelik düsturumuzdu, iki günümüz bir olmamalıydı, gafiller ve madunlar için "şehrin en uzak ucundan gelen kişi" (Yasin; 20) hassasiyetini korumalıydık. Yıllar akıp giderken kendimize has muâşeretimizi koruma kararlılığımız nedeniyle aile içinde ve kamuda maruz kaldığımız baskı ve dışlanmalar, bir sonraki kuşak üzerinde alışılmış anlamda bir meslek edinme yönünde düşündürülen bir etki uyandırdı. 28 Şubat sürecinde yaşanan mağduriyetler, tamam ermemiş kariyer hedeflerinin açtığı yaralar zaviyesinde bir arayışa sevk etti genç hanımları. Refah'lı belediyelerin sunduğu çeşitli platformların –bir hayli kısıtlı da olsa- bu kuşak için faaliyetlerine kamusal bir ifade kazandırma konusunda bir yol açtığı söylenebilir.

Söz gelimi Beyaz Masa, 80 kuşağına mensup başörtülü hanımların alternatif kamularda geliştirdiği bir halktan yükselen problemleri işitme kanalyken, süreç içinde belediyelerce benimsenen bir birime dönüştü. Sürecin –başörtülü aktörleri tersine fazlasıyla dayanıklı olmaya mecbur eden- nahif akışına özgü çarpıcı bir örneği aktarmak istiyorum burada: 1993 yılı olmalı. Muzaffer Doğan'ın belediye başkanı olduğu dönemde Bahçelievler belediyesi bir "Hanımlar Masası" birimi oluşturmuştu. Bu masanın başına da Avukat Rabia Demir Ünlü getirilmişti. Ünlü, hayır hasene işlerinde, kermes faaliyetlerinde, daha özel olarak da bir bakıma modern nitelikli tiyatro gösterileri, şiir yarışmaları gibi bölümler de içeren kutlama, anma türü etkinliklerde belli bir tecrübeye sahip olan arkadaşım N.'yi birlikte çalışmak üzere davet etti. N. önce ilk defa resmi bir alanda çalışacağı için tedirgin olsa da, özgürlüğünün kısıtlanacağı endişesine karşılık yeteneklerine farklı bir sahada ihtiyaç duyulduğu, tecrübe ve birikimlerini böyle bir alanda da hizmete sunmasının bir değeri olduğu inancıyla, Necip Fazıl Kısakürek Kültür Merkezi'ndeki kadın, çocuk ve aile merkezli, 17-18 çalışanı olan birimde çalışmaya başladı.

Muzaffer Doğan, belediyelerde başörtülü eleman çalıştıran ilk belediye başkanıdır, Doğan'ın başörtülü çalışanlarına karşı bir hayli saygılı ve destekleyici olduğu da dile getirilir her zaman. Arkadaşım N. ve öteki başörtülü arkadaşları, kendilerine duyulan bu saygı ve güvenin hakkını vermek için ciddi bir çalışma yürüterek birçok öncü çalışmaya imza attılar. Daha sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından geliştirilecek olan "Beyaz Masalar"ın ilk örneği, bu dönemde N.'nin çalıştığı birim tarafından uygulamaya sokulmuştu. ⁷

80 kuşağı kadınlarının kızları, kariyer konusunda farklı bir profil çiziyorlar. Sadece sevdikleri ve faydalı olduğuna inandıkları bir işte çalışmanın yollarını aradıkları söylenebilir. Kuşkusuz ebeveynleri tarafından korunaklı yetiştirilmenin etkilerinden bağımsız düşünülemez bu yönelimleri. Bu nedenle de evden ayrılmadan veya kısa bir süreliğine ayrılarak yapabilecekleri işleri tercih ediyorlar. Haddizatında emek, geçmiş dönemlerde olduğundan farklı hususiyetler sergiliyor günümüzde. Evde çalışmak artık imtiyazlı sınıfa özgü bir ayrıcalıkken, muhafazakarların kadının çalışma hayatını "ev dışı" şartlar için eleştirmeyi sürdürmeleri pek de gerçekçi değil. Çünkü artık kadının ev dışında çalışması -öne sürüldüğü gibi- bir kişilik, konum iddiasıyla açıklanamayacak ölçüde karmaşık sebeplerle konuşulabilir. Kim günde birkaç saatini metrobüs eziyetini de içerecek şekilde yollarda geçirmek ister ki? Günümüzde evden çalışmak bir tür ayrıcalık gibi kabul görüyor neredeyse.

Negri'nin "maddi olmayan emek" ⁸ olarak adlandırdığı yeni iş alanlarının da ortaya koyduğu gibi, iş mekanı iki nedenle geçmişte olduğu gibi tarif edilemiyor. İş hayatları-bütün dünyada yaşandığı üzere geçmiş dönemlerin mesailerini dışında bir seyir izlemeye başladı. Kısa vadeli işler, değişken mekanlar, kişisel yaratıcılığa dayalı iş alanları, hobiye işe dönüştürme eğilimleri, prestijli işler alanında yaşanan değişimler... Bütünü olumsuz olduğu söylenemeyecek ve sadece geçim kaygısının belirlemediği bir iş arayışı, sözünü ettiğim. Kuşkusuz insan hayatında değer ürettiği anlaşılabilir her uğraşı "çalışma" olarak tarif edilebilir. Çalışma ve üretme isteği sadece iase temininden ileri de

7 Beyaz Masa aslında bir "Halkla İlişkiler" hizmetidir. "Bugün git, yarın gel" ve "somurtkan belediye çalışanı" gibi argümanlarla özetlenebilecek bir belediye hizmet mantığının yerel yönetimlere hâkim olması sebebiyle bir çıkış yolu olarak belediyecilikte yerini almıştır. Ancak yıllar öncesindeki belediye-halk ilişkilerinin mantalitesi ile bu dönemdeki mantığın ve "ilişki biçimlerinin farklılaşması" da Beyaz Masa'yı ortaya çıkaran sebepler arasında sayılabilir. " diye kaydediliyor bu birimin kuruluş amacı ve çalışma anlayışı, Zeytinburnu Belediyesi'nin "Beyaz Masa" ile ilgili web sayfasında.

8 Antonio Negri, *Porselen Yapını-Politikanın Yeni Bir Grameri İçin* ter. Elyesa Koytak, Monokl. sf. 27.

gelmez. Kadın ya da erkek, insan daha üst düzeyde bir üretimi gerçekleştirecek bir kapasiteyle yaratılmıştır. Metin Önal Mengüşoğlu'nun ifadesiyle: Ruh üflenen insan tabiattan ayrılıyor. İşini, davranışını, fiillerini kendisi yaratıyor.⁹

Benzeri tartışmalar 1980'lerde de gerçekleşiyordu elbet. Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği (1992) başlıklı kitabımı, artık bir üretim merkezi olamayan evlerin cinnet üreten mekanlara dönüş-tüğünü anlatmak için kaleme almıştım. Mahremiyetin Tükenişi'nde (1997) ise, mahremiyet kamusal alana savrulurken, evlerde hiçbir şey değişmiyormuş gibi yaşamının bedel ve sorumluluğunun kadınlara yüklenmesini tartışmak istemiştim.

Kadınların anne olarak ağır çalışma şartlarına bağımlı kalması elbette önemli bir sorun. Evler eski evler olmadığı için, bu sorunu çözmeye çalışmak kadınların eve dönmesini talep etmekle mümkün olmuyor. Çalışmaya mecbur kadınları değil, kötü iş şartlarını, hayattan bezdiren adaletsiz iş düzenlerini ve yıkıcı gelir uçurumlarını eleştirelim.

Kadın veya erkek; birbirimizi kölece çalışmayı gerektiren iş düzenlerine bağımlı kılmamak için çaba göstermeliyiz. Elimizden bir şey gelmiyorsa da katlanmak zorunda bırakıldığımız çalışma şartlarının iyileşmesi için çözüm yolları arayalım. Kapitalist piyasa sistemine teslim olmamanın kanallarını oluşturma konusunda birbirimize destek olabilir, tavsiyelerde bulunabiliriz. Piyasa sistemi, ekonomiyle ilgili her türlü faaliyeti ve işleyişi, ihtiyacı ve alışkanlığı toplumsal denetimden uzaklaştırıp kendi kurallarının denetimi altındaki bir alana toplamak suretiyle hayat buluyor. Aile, mühendislik çalışmalarıyla bu alanla uyum içinde bir tüketim ve üretim birimi kılınacak şekilde budamalara maruz kalıyor. "Mahremiyet kamusal alanı istila etti, fethetti, sömürgeleştirdi" diye yazıyor ya Baumann... Söz konusu istilanın çiplaklaştırdığı şey, mahremiyetin terk ettiği yapının artık İslam'ın kendine temel aldığı aile değil projelerin tahakkuku açısından elverişli bir uygarlık kurumu olduğudur. Bir taraftan aile mekanda ve ilişkilerde gerçekleşen daralma yüzünden kendi içinde yeterliliğini sağlayan üretim imkanlarından yoksunlaşırken, aynı zamanda yapıcı ilişkiler doğuran bir ortam olma özelliğini de yitirmektedir. Son yirmi yıl içinde hayat tarzı dergilerinde en çok kullanılan sıfatlardan birinin "keyifli"

9 Metin Önal Mengüşoğlu, "Yaratıcıların en güzel Allah'tır (Mümin'un 14), insan da O'na öykünür, insanı kendi yarattığı modellerden ileri gelen ilhamlarla yaratmaya sevkeden de O'dur. İnsanın yaratımı, Allah'ın yoktan var edici, bir modele ihtiyaç göstermeyen yaratımı karşında her zaman noksan ve zenaate dönüşebilir bir nitelik taşır": Metin Önal Mengüşoğlu, *Vahiy ve Sanat*, Pınar Yayınları, 2005, sf. 50-52.

olması, dikkate değer. İşte o tüketim tarzıyla belirlenen bir tür keyfe ihtiyacımız olduğu her türlü vasıtayla telkin edildiği için, yetersizlik/ yetmezlik hissine garkoluyoruz.

Piyasa sisteminin böylelikle toplum hayatının dışında mütehakkim bir alan olarak kurulması, para, toprak ve emek gibi kültürü ve sanatı da metalaştıran kural ve üsluplara bağımlı kılıyor varlığımızı. Aile bağlarının, akrabalık, komşuluk ve cemaat ilişkilerinin faal olması, imece ve infak kültürünün gelişmesi kuşkusuz bu bağımlılığa karşı bir direnç oluşturacaktır. Aile, varlığımızı esir almaya çalışan üretim ve tüketim çarkı karşısında bize görece bir özgürlük alanı ve mutluluk ufku bahsetme potansiyeline sahip bir kurum. Bu önemli özelliğini ise kapalı bir sistem olmasına izin vermeyen bir açıklıkla koruyabilir. Kapalılık, tahakküme açık kılar kurumları çünkü. Hayatın akışını bir üretim ve tüketim eksenine indirgemeyen, kardeşlik, özveri, dayanışma, şefkat bir kurum olması hasebiyle de “temel” yapısını koruyabilir aile.

Muhafazakar kesimlerde “çalışan kadın” tartışmaları daha ziyade büro, mağaza, fabrika gibi alanlara yönelik bir içeriğe sahip olmuştur. Bu konuda katılmış olumsuz yargılarda, Cumhuriyet kamusunda çalışan kadın olgusunun yeni sisteme özgü vitrin düzenlenmesinin bir parçası sayılmasının biriktirdiği izlenimlerin bir payı var kuşkusuz. Ulusal Kadın Modeli, geride kalması istenen Osmanlı İmparatorluğu'nun paradigmasıyla ilişkilendirilen Müslümanlığın sembollerinden ve hayat tarzından uzak bir kimlik sergilemeliydi. Sinemada kadın, bu varoluşu destekleyecek şekilde tasvir ediliyordu. Dönemin sinemasını kurma görevi verilmiş Muhsin Ertuğrul'un filmlerinde ise ilginç bir şekilde şu tür bir yorum tarzı hakimdir: Batılı görünümlü kadın heva ve heves peşinde femme fatale olarak tasvir edilir. “Namuslu kadın” Batı tarzı giyinse de evine, ailesine bağlıdır. Sokak, namuslu aile kadını için tehlikelerle doludur. Necip Fazıl Kısakürek sokağın tehditlerine sinemanın yoldan çıkarma tehdidini de ekleyerek uyarmıştır toplumu, Büyük Doğu'da. “Kadını kurtarınız, kadını eve döndürünüz.

”Sokak tehlikelidir ve hep öyle kalacaktır. Kadın ise ya nahif ya da ihtirasları nedeniyle aldanmaya/aldatmaya yatkındır; 1940'lar ve 50'lerin sinemasına, Yakup Kadri romanlarına bakılırsa, hep öyle kalması beklenmelidir. Bununla birlikte Necip Fazıl'ın Anadolu şehirlerinde, mesela Diyarbakır'da verdiği, tıklım tıklım dolu salonlarda gerçekleşen konferanslarında kadınların katılımının küçümsenemeyecek bir ağırlığa sahip olduğunu anlatmıştı bana, bu konferansların düzenleyicilerinden olan İhsan Işık.

İffetin erkekler üzerinden değil de kadınlar üzerinden konuşulmasının getirdiği çarpık bir algıdan da söz etmek gerekir. Bir genç kızın evlilik yoluyla geçindirileceğine dair bir zihniyetle, bir iş ve faaliyet becerisi edinmesine izin vermeyecek şekilde yetiştirilmesi, bunun yeterli olduğu kabulü, büyük bir vebal doğrusu. Bir taraftan iffeti temsille sorumlu tutulurken diğer taraftan fitrat itibarıyla kolaylıkla yoldan çıkabilecek bir zayıflıkta olduğu fikriyle kısıtlamalara maruz kalması başka bir tutarsızlık. Metalaştırma ile gizemli kılma birlikte ilerliyor kadın konusunda; “açma” ve “kapatma” gibi.

Her türlü tanımlamanın bir sınırlama tehdidi taşıdığını düşünürüm. Kendi hayatıyla ilgili karar verme cesaret ve şansından yoksun bir öznen söz edilebilir mi? Mesele her zaman güçlünün kendini da-ima haklı bilmesiyle bir hayli ilgili olan tahakküm kavramını getiriyor önümüze.

Birlikte, kadın ve erkek, insan olmayı öğreniyoruz. Bazen yaklaşıyoruz kamil insan mertebesine açılan yola, bazen uzaklaşıyoruz. Anahtar kavram ise –yukarıda değindiğim gibi- tahakküm. “Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirinin velisidir.” Biz birbirimize veli olamıyorsak, sahih müminler olduğumuzu nasıl iddia edebiliriz. Kadın-erkek ya da devlet-tebaa arasında; nerede olursa karşı çıkmamız gereken bir alışkanlıktır tahakküm ilişkisi. Anelik çok büyük bir imtiyaz, kuşkusuz öyle. Fakat anne olmanın getirdiği gücün hemen yanında kadın, şefkat ve ihtimama ihtiyaç duyduğu bir zayıflık da yaşıyor. Bir de anne olmanın büyük imtiyazına karşılık kuşakları dönüştürmede yetersiz kalan terbiye zaafalarını hatırlamalıyız. Niye böyle oluyor? Kadın neden kendisi gibi ezilmeye yatkın ve ezmeyi bir sahip olma tekniği olarak kavrayan evlatlar yetiştiriyor?

Binli yıllarda kilise kadının ruhu olmadığını kanıtlamaya çalışıyordu. Sadece beden, bir tür üst hayvan. İslam dünyası kuşkusuz çok daha iyi bir konumdaydı, ancak Asr-ı Saadet'te gerçekleşen devriminin de gerisine düşmeye başlamıştı. Andree Michel 1000'li yıllarda İtalya'da kadınların görece olumlu vaziyetini coğrafyadaki İslam etkisine bağlıyor.¹⁰ Germaine Tillion, Harem ve Kuzenler'de kadınların mirastan pay almalarını zorunlu kılarak Kur'an-ı Kerim'in kadını geçindirilme üzerinden güçsüz düşüren aşiret yapısıyla mücadeleyi sonuna kadar sürdürmek istediğinin altını çiziyor ve ekliyor: “İslam altında da Hristiyanlık'ta olduğu gibi Akdeniz kadını sürekli olarak soyulmuş-

10 Andree Michel, *Feminizm*, Kadın Çevresi Yayınları, Aralık 1984, sf. 64.

tur. Hıristiyan topraklarda bu Fransız Devrimi'ne rağmen, Müslüman dünyada Kur'an'a rağmen gerçekleşmiştir."¹¹

Batı'da feminizmin ikinci kez yükselişe geçtiği dönemlerde İslami hareketlerin gündeminde de "kadın hakları" önemli bir başlık olarak öne çıkıyor. Bunun başlıca sebebi Müslüman toplumların modernizmin baskıları karşısında gündeme gelen çeşitli problemleri çözmek üzere tartışırken, kadınların hiçbir sorunu yokmuş, olmamalıymış gibi bir tutum izlemiş olmaları. Ya da geleneğin kendilerine verdiği imtiyazları güçlü bir şekilde benimseyen erkeklerin, aynı geleneğin yüklediği yeni sorumlulukları üstlenme konusunda o denli istiyaklı davranmıyor oluşları... Daha önce değindiğim gibi, modern dünyada her şey değişirken, kadınların değişmeden kalması, özel alanda bir değişmezliğin korunduğu hissi bir güven veriyor olmalıydı. Oysa eğitim, meslek hayatı, toplumsal faaliyetler, kültür ve sanat, aile kurumu hatta evlilik gibi konularda bir kadın bulunduğu zamanın dışında bir muameleye tabi tutuluyorsa, bu aşikar bir zulüm değil midir... Ezme ve ezilme sorunları üzerine düşünmek son derece insani ve tabii. Peygamberimiz (sav) böylesi sorunları irdelemeyi önemli bulmamış olsaydı, Veda Hutbesi'ne bu denli sıklıkla atıfta bulunuyor olmazdık.

Kadınlık ve erkeklik olguları kuşkusuz hem fizyolojik, beyni de kapsayacak şekilde yapısal, hem de toplumsal beklenti ve terbiyenin eseri olarak oluşuyor. Annelik kadını bebeğiyle daha iyi ilgilenmek üzere yerleşmeye sevk ediyor, baba olan erkeğe de bu yerleşme şartlarını güçlendirme görevi düşüyor; genel çizgiler bunlar. Fiziki özelliklerinin imkan veya kısıtlamaları onları dayanışmaya sevk ve mecbur ediyor. Hegemonya ihtirası ve iktidar alanı arzusu, fiziki açıdan zayıf ve duygusal açıdan da istismara müsait olan cinsin aleyhine olacak şekilde statükoyu sürekli tahkim ediyor. Elbet annelik özelliğini ve ev işi emeğini değersizleştiren bir emek ekonomisinin payı büyük bu yıkıcı gidişatta. Vahiy dengeyi yeniden hatırlatıyor, "vesayet" değil, "velayet" diyor, kadının geçindirilmeye dayalı var oluşuna miras yoluyla bir altyapı engeli öne sürüyor. (Köyde baba, daha sağlığında malını mülkünü pay ediyor: Üç oğluna tarlalar ve evler, iki kızına ise birer Cumhuriyet altını. Bu kızlardan biri İstanbul'da ev işçiliğiyle aile bütçesini denkleştirmeye çalışıyor.)

Kadınların ucuz işçi olarak ev dışına çekilmeleri ve değeri konusunda emin olamadıkları gibi sıklıkla benimseyerek yaptıkları da söylenemeyecek işlere yönelmeleri, sanayi kapitalizminin emeği yeniden

tanımlama iddiasıyla bütünleşir. Hiç masum olmayan sebeplerden söz ediyoruz. Kadın emeği, sanayi alanında iddiasız ama incelikli olana duyulan ihtiyaçla birlikte yeniden tanımlanmaya ihtiyaç duyuyor. Aynı akış içinde her zaman üretim merkezi olabilmiş ev çok geçmeden, kendi başına kalıp dinlenme ihtiyacına karşılık gelen dört duvar arası mekâna dönüşmüştür, komşunun seslerine kapalı gerektirecek şekilde oluşan “özel hayat” anlayışının ihtiyaç duyduğu yeni bir mahremiyet kabulüyle... Gerçi Veblen’in “aylak sınıfı” evler içerik ve mânâ değişikliğine uğrasalar da bir şekilde varlığını sürdürüyor. Bir kısım kadınlar ucuz işçi olarak fabrika ve atölye yollarına düşerken, romantik şair ve düşünürlerin mısralarındaki ideal kadın, korunaklı, teknoloji alanında ayrıcalıkları haiz site dairesine yerleşmeye devam ediyor. Erdemin koruyucusu olarak cinsi latifin varlığı bir tür modern haremde (sözde) güvence altındadır artık; elleri nasırlı işçi kadından yayılan itici imgeler karşısında kadın cinsi romantik muhayyede bu şekilde kurtarma operasyonlarına tabi kılınır.

Yakın zamana kadar emek hareketlerinin başını çoğunlukla erkekler çekerken, tüketici hareketlerine asıl yön verenler ise her zaman kadınlar olmuştur. Sanayi kapitalizminin ve modern devletin birlikte gerçekleştirdiği şekilde erkeklerle kadınlar arasında ortaya çıkan işbölümünün bir sonucudur bu. Klâsik iktisat “değer üreten emeğe” vurguda bulunur hep. Bu yaklaşımda ev içi emeği bir değer üretiyor olmaktan uzak sayılır. Kojin Karatani “Değer üreten emek” ile “değer üretmeyen emek” arasındaki ayrımın sanayi kapitalizmiyle başladığı ve tezlikle toplumsal cinsiyetin etkide bulunduğu bir hal aldığını hatırlatıyor.¹²

Kadının ev içi emeğinin görünmez kılınmasının modern zamanlara özgü bir mesele olduğu söylenemez elbette. “Kaşık düşmanı” şeklindeki deyim bu açıdan çok açıklayıcı. Buna ilaveten kapitalizm, insani gelişmişliği maddi gelişmişlikle ölçmenin veri ve imgelerini yayıyor sürekli. Değerli olan ile olmayanın neye göre değerli veya değersiz olduğuna bizi yönlendiren, seçilmiş ürünlerin sahnesinde tarif edilen bir hayat tarzı efsanesi.

Neşeli üretkenlik, “üretim” içindeki olumsuz, insan hayatını mekânik bir çalışma düzeni için gaspa yönelik sistemlerin ötesinde sürdürülen faaliyetlerin adı. Daha geniş çerçevede “cehd” olarak isimlendirilebilir olgu.

12 Kojin Karatani, *Transkrittik*, Metis; 2008, sf. 358.

Arent'in İnsanlık Durumu'nda "Emek-İş-Eylem"¹³ şeklinde tasnif ettiği insan etkinliklerini Ümit Aktaş Etik-İktisat-Siyaset'te "İş-Amel-Cehd" olarak tasnifinin sebeplerini açıyor. Ancak bu cehd veya amel (emek), işe ya da parasal kazanıma koşulmuş bir cehd ya da emek olmayıp, genel anlamdaki insani faaliyetlerdir; olumlu anlamdaki tüm üretimlerdir. "Dolayısıyla insanları mülkiyetleri (sahip olduğu nesnelere), cinsel, sınıfsal, etnik veya kültürel durumları, siyasal veya aristokratik konumları üzerinden değerlendirmektense, cehdleri (faaliyetleri) üzerinden değerlendirmek daha doğrudur."¹⁴

Sözgelimi, Gökçe Değirmen'in kurduğu "Parklardaki Suriyelilerle Dayanışma Platformu", kapitalist iş mantığıyla bağdaşmayan bir mesai bekliyor üyelerinden. "Acılarıyla acılandığımız ve mağduriyetleri fazlasıyla içimize nakşolan Suriyeli kardeşlerimize biz sivil halk; Ayşe, Fatıma, Mehmet olarak nasıl yardım edebiliriz düşüncesiyle bir araya gelen bir avuç insanın Saraçhane parkında toplanmasıyla gelişen bir platform" diye anlatmıştı Değirmen. Sosyal medya vasıtasıyla geniş kesimler bu platforma dahil olarak evsiz barksız Suriyelilere bizzat destek verdiler veya yardım kanalları oluşturdular.¹⁵

Cehd, sorumluluk almak, değişmeye çalışmak... Sabrı ve tahammülü de yeniden anlamaya sevk ediyor kavram: Sabır, kendi sözüne ve duruşuna direnmenin öteki adı.

Klişe olsa da haklı bir gerçeklik bu: Kendinizi değiştirirken değişir dünya.

Derviş Zaim'in 2016'da vizyona giren filmi Rüya, bu açıdan ilginç bir akışa sahip. Filmin mimar kahramanı Sine, müteahhit amcasının yanında çalışmaktadır. Firmanın dereyatağına yaptığı sitenin çökmesiyle ortaya çıkan felaketler karşısında Sine, kendini sorgulamaya başlar. Arsa spekülörleri, rüşvet, çerik çürük sosyal konutlar, sadece popülizme bağlı çalışan sanat merkezleri... Site projesindeki sorumluluğu ile yüzleşirken kendisini suskun bir seyirci haline getireb sebepleri kurcalamayı sürdürür Sine. Kurcalama sürecindeki tecrübeleriyle de sarsıcı vazgeçmelerle farklı bir yola girer. Zaim'in sade, sportmen, çalışkan ve layıkıyla işini yapma çabasındaki mimar kadın profili, başarıyı piyasa şartlarına uyumda arayan mimar erkek arkadaşıyla çatışmaya düşer süreç içinde. Rekabet değil, doğruluk,

13 Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, İletişim Yayınları, 2003, sf. 35.

14 Ümit Aktaş, *Etik İktisat Siyaset*, Mana Yayınları, 2016, sf.11.

15 Cihan Aktaş, Vicdan Hareketi'nin Kurucusu Gökçe Değirmen ile Suriyeli Mülteciler Üzerine, 23 Aralık 2013. <http://www.dunyabulteni.net/roportaj/284130/vicdan-hareketinin-kurucusu-gokce-degirmen-ile-suriyeli-multeciler-uzerine>.

kazanmak değil, helal lokma, kapitalizm değil cehd... Bu çatışmayı Zaim, sinemasını geleneksel sanatlarımızdaki felsefeyle bağdaştıran “oynak zaman/oynak mekan” üslubuyla işliyor. Yedi Uyuyanlar Efsanesi ve Kıtırmir’e biçilen bekçilik rolü, buhran ve savaşlara sebep olan kriz dönemlerine özgü yozlaşmada payımız üzerine düşünmeye sevk ediyor. Uzlaştık mı, itiraz mı ettik? Kardeşliği mi düşmanlığı mı kışkırtıyor bulunduğumuz bağlam? Sabrı ve tahammülü nasıl anladık? Yönetmenin çizgisini belirgin kılan ilk filmlerinden biri olan “Cenneti Beklerken” (2005) filminde de olduğu gibi, kadın kahraman felakete yol açan sebebin üzerine gitme cesareti gösteriyor.¹⁶

Vahiy herhangi bir cinsi veya sınıfı, kökeni veya kesimi değil, doğrudan insanı muhatap alıyor. İnsan ise sorumlu davrandığı ölçüde yaratılışının yüce amaçlarına doğru yol alabilen, heva ve heveslerine kapıldığı takdirde ise cahiliyeye, dolayısıyla zulme yönelen bir varlık. (Ahzab, 72) Hayattaki duruşu, kazanımları veya kayıpları ise fikri veya ameli faaliyetlerine bağlıdır insanın veya öyle olmalıdır.

Bir taraftan gelişirken diğer taraftan da statüko tarafından olduğumuz yerde durmaya, hatta bu duruşa rıza göstermek için değerler ve anlamlar bağlamında cahiliye dönemlerine geri dönmeye zorlanıyoruz. Her şeyin tamamen kötüye gittiği iddiası çoğu zaman yüzeyseldir ve umutsuzluğa götürür. Kadınlar ve giyim kuşamı etrafındaki tartışma hele, ne yeni ne de sadece bize özgü. Abdülhamit döneminin kıyafet genelgeleri de kadın giyimlerindeki daha önce görülmemiş yozlaşmalardan söz ederdi, bugün de “hiç bu kadar...” vurgusuyla benzeri eleştiriler yapılıyor.

Asr-ı Saadet’ten hemen sonra bir Kербela katliamı yaşanmadı mı? Ancak daha sonra Ömer bin Abdülaziz ihlaslı bir tavırla İslami ilkelere konusunda uyardı ümmeti. İslam’ın temel değerleri olan barış, adalet ve hakikat üzerine düşünmek ve bu değerleri yaşanılır kılmak her dönemde farklı sınavlardan geçmeyi gerektiriyor. Bugün daha mı olumsuz şartlar altında mı sürmekte bu çaba, doğrusu emin değilim. Kadınlar açısından bakıldığında olumlu gelişmelerden söz edebiliriz. 1980’lerin başlarında kendi adımla yazı yazdığım için “İslami haya” endişesiyle kınamalara maruz kalmıştım, ancak artık Müslüman kadınlar çeşitli alanlarda yazar olarak kendilerini kabullendirdiler. Elbet olumsuz adımlardan da söz edilebilir. Aile yapıları sarsılıyor ve bunun başlıca sorumlusu da kamusal talepleri olan kadın sayılıyor. Oysa, bu sarsıntıyı oluşturan bütün faktörleri bir arada düşünür, sorunu so-

16 Cihan Aktaş, “Rüya: Bir Kapitalizm Eleştirisi”, *Gerçek Hayat Dergisi*, 9 Ocak 2017.

nuçları itibarıyla değil de sebepleri açısından görmeye çalışırsak daha haklı ve yerinde tespitlerde bulunabiliriz.

Çalışma saatleri evdeki mutfak işleri ve çocuk bakımı alanında sorumlulukları dikkate alınmayacak şekilde erkek çalışanların durumlarına göre düzenlendiği için, kadınların ikili mesaisi zorlu bir tempoyu sırtlamak anlamına geliyor. Bu çifte mesai içinde ailenin tüketim alışkanlıklarını düzene sokmakta kadının sorumluluğunun ağırlığını da görmezden gelinemez. Hem zamanın hem de paranın kıymetini nasıl bilecek? Marketlerdeki ürün bolluğu karşısında doğru seçimleri yapabilmek nasıl mümkün olacak? Mesela süt ürünlerine kostik gibi alerjik hastalıkların artmasını etkileyen bir katkı maddesinin katılması gayet tabii karşılanıyorken, mesai yorgunu anne evde bebeğine içireceği süt, yedireceği peynir konusunda kimden destek, yardım, rehberlik umacak? Ev dışında çalışmakta ısrarın cezası gibidir kusursuzluk beklentisine karşılık sürekli yorgunluk. Bu yorgunluğun bir sonucu, başlangıçtaki çocuk sayısı hayalinden vazgeçmektir. Ne de olsa giderek daha ulaşılmaz gelmektedir bir çocuğu mutlu ve başarılı bir insana dönüştürecek standartların sağlanması.

Luce İrigaray, kadınların mevcut çalışma hayatlarındaki çarpıklıkları şu şekilde özetliyor: “Salt cinsel cazibeyle bir iş yerinde tutulmak gibi, iş hayatını sürdürebilmek için kadın olmaktan kaynaklanan özelliklerinden vazgeçmeye zorlanmak kadınları sentetik bir varoluşa zorluyor. Silah üretimi, giderek artan çevre kirliliği ve pazardaki yararsız ürün bolluğu konularında kadınların karar ve tercihlerine izin vermeyen bir üretim ağı, siyasal iktidarlarla bütünleşerek bir dokunulmazlık kazanıyor. Medyada ve reklâmlarda kadın cinselliğiyle ilgili önyargı ve fantezileri güçlendirecek şekilde kullanımı süregelen mit ve imgeler, iş yerlerinde psikolojik baskı oluşturuyor. Eğitim ve iş hayatına sinmiş baskın erkeklik imajlarına dayalı değer ve yargılar, dil ve söylemler kadınların iş hayatında tutunabilmeleri sırasında cinsiyet farklılıklarını göz ardı etmeye, dahası silmeye zorlayan bir etki oluşturuyor.”¹⁷

Gerek kadın gerekse erkek işçilerin benzeri ölçüde mutsuz olmasına yol açan önemli bir saik, yaptıkları işe nüfuz etmelerini imkânsızlaştıran yalıtılma ve uzmanlaşmadır. İrigaray “Erkeklerin yönettiği iş çevrelerine girebilmek için kadınlara ödetilen bedel, kısmen yabancı olduğu bir dil kullanımıyla karşı karşıya kalan her işçiye günümüzde ödetilen bedelle aynıdır” şeklindeki tespitiyle İslamcı kadınların modern çalışma ortamlarına getirdiği bir eleştiriyi paylaşıyor. Bu tespi-

17 Luce İrigaray, *Ben Sen Biz-Farklılık Kültürüne Doğru*, İmge Kitapevi; 2006, sf. 132, 137.

tini açmak için de bilgi işlem alanında kullanılan dili örnek veriyor ve bu dilin kullanımıyla gelen diğerlerinden yaıtılma, bilginin parçalı niteliği, bilgisayarlarca işlenen bilginin bellekten hızla silinmesi gibi etkenlerin “acı ve saldırganlık duygularına ve giderek kimlik yitimine yol açtığı” görüşünü dile getiriyor.

“Nitelsiz” bulunma nedeniyle işten atılma korkusu, gece gündüz huzursuzluk sebebi bir mesai demek. Hastalıklara açık, yorgunluktan bitap düşmenin olağan hale geldiği, dinlenme aralarının dakikalarla sayıldığı, tuvalette biraz uzun kalmanın ücretten kesilmesi pahasına mümkün olduğu astım üreten iş ortamları, “Mecbur olmadıkça kim bu şartlar altında çalışmak ister?” sorusunu getiriyor akla. Kesintili işlere mecburiyet zaten büyük bir baskı altında kalma anlamını taşıyor.

Bu bağlamda önemli bir konu da evlere gelen temizlik işçilerinin statü olarak durumlarının belirsizliği. Bu belirsizlik iş güvenliğinden sigortaya, birçok konuda büyük bir istismara açıklık anlamına geliyor. Sürekli kimyevi ürünlerle çalışmaları gerektiği için sağlıklarını tehdit eden işlere rağmen, bu işçilerin asgari güvenliğinin sağlandığı söylene-
mez. Bakım alanında kaçak olarak çalışan Orta Asyalı ve uzak doğulu kadın işçileri de maruz kaldıkları istismarların sümen altı edilmesi alışkanlığı nedeniyle ayrıca konuşmak gerek. Hikayeleri kendilerine iş bulan ajanslarla iş veren arasındaki dengede kolaylıkla kaybolabilen bu kadınlar ve daha az sayıda da olsa erkekler, yeni dünyamızın köle muamelesi gören mustazafları.¹⁸

1945’den sonra düzenlenmiş ekonomilerden neo-liberal küreselleşmeye içkin olan esnek üretim modellerine geçiş süreci, postendüstriyel toplumlarda istihdamın yapısında hizmet sektörünün aldığı yer, endüstriyel üretimin yeni sanayileşen ülkelere kayması gibi etkenler, kadınların ev dışı çalışmasına özel bir talebi artıran etkenler hâlâ. Bu alanda yapılan çalışmalarda öne sürülen “U-Biçimli Eğri Hipotezi”, kadın istihdamının bir dönemde inişe geçmişken ardından bir yükselme gösterdiğini var sayar. Tarımda makineleşme, kırsal yapıların çözüldüğü, tarımsal olmayan üretimin yaygınlaşması, kadın alanındaki gelişmeler ve kültürel alandaki değişmeler bu eğrinin seyrini belirliyor. Kadınlar giderek daha artan bir yoğunlukta eskiden evde yaptıkları işlerle istihdam alanında bir “çalışan”, bir “işçi” kimliğiyle yer alıyor. Ancak Türkiye’de kadın istihdamının tarım alanında düştüğü oranda

18 Ezgi Durmaz, “Mutfakta Yatan Kadınlar: Ortadođu’da Ev İşçiliği”, www.guvenlcalisma.org, 26 Kasım 2016.

sanayi ve hizmet sektörlerinde telafi edici bir yükselme yaşanmadığını da dile getiriyor Ayşe Buğra, "Akdeniz'de Kadın istihdamının Seyri" isimli çalışmanın giriş yazısında.

Atıfta bulunduğum kitapta yer alan tespitlerden biri, kadın çalışanın "uysal" ve "itaatkâr" bulunması, bu yönleriyle de kolay işten çıkarılabilir sayılmasının genel istihdamdaki sürekli, tam zamanlı ve sosyal güvenlik çatısı sunan iş düzenini karıştırmakta olduğu şeklindedir. Bu son derece düşündürücü bir tespit. İstihdamın belli bir aralığında bir kısır döngü vardır sanki: Krizler nedeniyle erkek işçinin ücreti azaltılırken, kadın ailenin geçimi kaygısıyla çalışmaya mecbur kalır, bu katılım da erkek işçinin işveren tarafından çeşitli nedenlerle kolaylıkla göz ardı edilmesi için bir kaynak sunar.

Kadın çalışanların aynı niteliklere sahip erkeklere göre daha az ücretle çalışması, bütün sorgulamalara rağmen süren bir uygulama. Kadının eleman, anne olduktan sonra işten ayrılma talebinde bulunması ihtimali nedeniyle de süreklilik açısından tercihe şayan görülüyor. 2017 yılı başlarında medyada Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının "büyükannelere evde bakım parası" ödenmesine dayanan bir uygulama hazırlığına dair haberler yer aldı. Böyle bir uygulamanın pratikte ilgi görmesi anlaşılır olmakla birlikte çeşitli kalıcı sorunlar ortaya koyması kaçınılmaz. Aile dayanışmasının maddi karşılıkla bir vazife bağlamına çekilmesi ile "muhafazakar"ların "kadın evine dönüp çocuğuna baksın" şeklindeki çağrısı arasındaki uçurum baş döndürücü. Piyasa sistemi ucuz kadın işgücünden vazgeçmek istemiyor, ancak onu anne olarak üstlenmeye de yanaşmıyor. Daha nazik ve doğru bir çözüm ortaya konulamaz mıydı acaba? Bu arada, kadının çalıştığı işyerinin elemanlarının kreş veya yuva ihtiyacı konusundaki sorumluluğu göz ardı edilmiş oluyor. Öyle ya, piyasa sistemi (kapitalizm) çeşitli evrelerinde aileyi kendi ihtiyaç duyduğu şekilde dönüştürmeye zorluyor. Bütünüyle piyasa sisteminin işleyişiyle uyumlu aile yapısı muhafazakarlıkla uzlaşsa bile Tevhidi Dünya Görüşüne aykırı. Aile kendine özgü esaslarını piyasa sisteminin üretimsel ağına yerleşmemiş olmasına borçlu üstelik. Yaşlı kadınlar huzurevine gönderilmeye hazırlanırken, torun bakma sürecinde alıkonulacaklarını öğrendiler. Çocuklar için elbette sıcak ilgi ortamı önemli, gelgelelim bildiğimiz büyükanne şefkatini üretimsel aygıtın sinesine yerleştirirken bu aygıtın bir besinine dönüştürebilir maaş bedeli.

Sanırım kamusal destekli hizmetler konusunda duyulan memnuniyetsizliğe bağlı olarak, aşamalı bir şekilde hizmet ve üretim alanla-

rında ailenin yeniden –sağlam bir şekilde genişleyerek- kendine yetmeye çalışacağı bir yapıya evrilmek zorundayız. Bu da mimariden kadın erkek ilişkilerine, emeğin tanımlanmasından eğitimle meslek edinme arasındaki bağın gevşemesiyle gelen problemlere, birçok konuyu yeni bir gözle değerlendirmemiz gerektiği anlamına geliyor.

Neticede birçok meslek sahibi kadın anne olduğunda iş hayatı üzerine yeniden düşünme gereği duyuyor, alan değiştiriyor veya evde çalışmasına izin verecek bir işe yöneliyor. İdeal olan elbette ki kadın ya da erkek her insanın kendi tabiatına uygun bir işte çalışması. “Neşeli üretkenlik” olarak tanımlamayı denediğim ideal gerçek hayata aktarılmadıkça, kadın veya erkek, çoğumuz sevmeden yaptığımız işler yüzünden hasta olmayı sürdüreceğiz.

EK:

ZEYNEP BİNTİ CAHŞ'IN EL EMEĞİ

Peygamberimizin (s.a.v.)evlilikleri üzerine yüzyıllardan bu yana farklı yorumlar yapılıyor. Müslümanlar bu evliliklerin her birinin özel bir anlamı bulunduğuna inanırlar. Bana kalırsa müminler bile yer yer peygamberimizin evliliğini içinde bulunduğu dönemin koşulları altında görececek yerde bugünkü telakkilerle kavramaya çalışıyor. O'nun evlilikleri gerçekleştiği yıllarda toplumda meydana gelen sarsıntıların, süren savaşların, göçlerin, parçalanmış ve dağılan ailelerin genç Müslüman toplumu nasıl etkilediği üzerine çok da düşünmek istemiyoruz. Ayrıca evlilikle gelen ilişkilerin o toplumda çeşitli grupları (kabileleri) barıştırmayı uzlaştırmakta en etkili kanal olmasının anlamını da göz ardı ediyoruz.

Asr-ı Saadet ciltlerini okuyanlar, o dönemde evliliklerin nasıl kolay gerçekleştiğini fark etmişlerdir. Kolay gerçekleşen evlilikler kolayca da bitmekte. Yeni Müslüman olan bekar genç, arkadaşından bir süre önce boşanan kadınla evleniyor. Hicret kardeşlerinden biri bekar olan diğerine evlenmek istediği takdirde eşlerinden birini onun için boşayacağını söylüyor. Yeni toplum yapısının kurulması belki de bir süreliğine de olsa toplumun hareketliliğini kolaylaştıran bu yaklaşımlara ihtiyaç duyuyor. İslam'ın değer yargılarıyla tartılan bir denkliği dikkate alan evlilikler o kadar da kolay gerçekleşmiyor. Tabular var. Kabile taassubu var. Her kızla evlenilmez, hür de olsa köle geçmişli bir adamı koca olarak benimsemekte zorlanır seçkin ailenin kızı, Muhammed (a.s.)'in halasının kızı da olsa.

Peygamberimizin halasının kızı Zeyneb binti Cash'la Zeyd'in evliliği bu açıdan ilginç bir örnektir. İçinde hem özveriye dayalı bir karar var, hem de ister istemez kendini dayatan bir ayrılık. Hem fiziksel ve sınıfsal açıdan daha düşük seviyede görülen bir erkekle üst sınıftan güzel bir kadının evliliği var, hem de bu kadının adamı bir türlü kendine yakıştıramaması ve nihayet her şeyi göze alarak boşanmak istemesi.

Gerçi Zeyd köle değil, bir baskın sırasında esir edilerek satılan hür bir çocuktur. Hz. Hatice tarafından peygamberimize hediye edilen Zeyd, sonraki yıllarda kendisini kurtarmak, geri almak üzere çıkıp gelen babası ve amcasıyla gitmemiş, peygamberimizin yanında yaşamayı tercih etmişti.

Zeyneb Zeyd'i kendine lâyık bulmadığı, yanına yakıştırmadığı halde, peygamberimizin bu evlilikten yana tutumu ve aynı günlerde inen

bir ayetin, Ahzab Suresi'nin 36. ayetinin tesiriyle bu evliliği kabul etti. "Üstünlük sadece takva" iledir düsturuyla, iyi temennilerle gerçekleşen bu evliliğin başarılı olmadığı görülüyor. Aişe Abdurrahman Bintü's-Şatı'nın vurguladığı gibi: Zeyd'e göre Zeyneb kibirliydi, ona üstünlük taslıyor ve diliyle eziyet ediyordu.

Zeyneb gerçekten de Zeyd'i yanına yakıştırmıyor, bir türlü onu eş olarak göremiyordu. Sonuçta boşandılar. Bir türlü ısınamamıştı Zeyneb Zeyd'e ve kaderine razı olmayı değil, ayrılmayı istemişti.

Burada peygamberimizin Zeyneb'le evliliğiyle ilgili tartışmalara girmek istemiyorum. Uzun bir konu çünkü. Müslümanlar bu nikâhın göklerde gerçekleştiğine, hikmetli olduğuna inanırlar.

Bir açıdan da sanki Zeyd'le peygamberimizin ısrarıyla evlenip de mutsuz olan Zeyneb'in gönlü alınıyor gibi geliyor bize, bu evlilikle. Bunların yanında da aile hukukunda evlatlıklarla ilgili getirilen yeni düzenleme vurgulanır: Evlatlık, kendi evladınız gibi değildir. Evlat edinen kişi evlatlığının eski eşiyile evlenebilir de.

Zeyneb ailesinin itibarı ve güzelliği nedeniyle kendine güvenli bir genç kadındı. Allah'ın buyruğuyla, O'nun Elçisi'yle evliliğe seçildiği için peygamberimizin öteki eşleri karşısında övündüğü biliniyor. Sahip olduğu statünün ona koşulsuz muktedir olma arzusu kazandırdığı söylenemez. Mesela İfk vakasında doğruları açık bir dille ifade ederken, eş olarak en güçlü rakibesi sayılan Hz. Aişe'nin yanında yer almıştır.

Ayrıca Zeyneb'in peygamberimizle evlendikten sonra evli bir kadın olmanın avantajlarıyla idare etmek yerine, emeğiyle para kazanma konusunda ısrarlı olduğu görülüyor.

III-"Din konusunda Zeyneb'ten daha hayırlı bir kadın asla görmedim. Allah'a karşı çok takvalı idi, doğru söylerdi. Akkrabayla ilgiyi devam ettirir, çok sadaka verirdi. Kendisini Allah'a yaklaştırmak için yoksullara elindeki dağıtır dururdu" diye şهادette bulunuyor Hz. Aişe, Zeyneb binti Cahş üzerine. Zeyneb el işi yapar, onun bedelini yoksullara dağıtırdı. Yoksullara dağıtacağı paranın kendi el emeği alın teriyle kazanılmış olması konusunda gösterdiği itina, yüksek ahlâkının bir göstergesi olarak görünüyor bana.

Peygamberimizin vefatından sonra eşleri, onun etrafında kıskançlıktan ileri gelen çekişmelerini bir kenara bıraktılar. Peygamberimizin

diğer eşleri tarafından Zeyneb, merhametli, ibadete düşkün bir kadın olarak tarif edilirdi. Ümmü Seleme ondan şu şekilde söz ediyor: “Zeyneb Rasûlullah’ın (s.a.) beğendiği hanımıydı. O Salih amele düşkündü, gece namazı kılar, çok oruç tutardı. El işi yapar ve ondan elde ettiğinin hepsini yoksullara sadaka olarak dağıtırdı.”

Zeyneb’in vefatını duyduğunda Aişe’nin de şöyle dediği bildiriliyor: “Övgüye lâyık, ibadetine düşkün, yetim ve dulların sığınağı gitti.”

Hz. Aişe’nin aktardığına göre, peygamberimiz vefatına yakın günlerden birinde, “Kolu en uzun olanınız bana en çabuk kavuşacak olanınızdır” demişti eşlerine. Peygamberimizin eşleri bunun üzerine bir araya geldiklerine kollarını ölçerek hangisinin kolunun daha uzun olduğuna karar vermeye çalışırlardı. Bu ölçme girişimleri Zeynep binti Cahş’ın vefatına kadar sürmüştü. Onun vefatı üzerine anlaşıldı ki peygamberimizin uzun kollu olmaktan kastettiği, sadaka verme özelliğidir. Zeyneb, maharetli, eli işe yatkın bir kadındı. Kullanılacak hale getirdiği deriden eşyalar diker, bununla elde ettiği geliri Allah yolunda sadaka olarak dağıtırdı.

Bir rivayete göre Hz. Ömer Beytülmal’dan hisse olarak ona iki bin dirhem göndermiş, Zeyneb bu parayı aldığı anda sıkıntıya kapılarak hepsini sadaka olarak dağıtmıştı. Onun eline geçen parayı sadaka olarak dağıttığını öğrenen Ömer bin dirhem daha göndermiş, Zeyneb bu bin dirhemi de dağıtmıştı.

Zeyneb’in el emeğiyle hayır işleme konusundaki ısrarı, kadınların çalışma hayatını bir hayli sınırlı olarak tanımlayan muhafazakâr ve yenigelenekçi düşünürlerin tasavvurlarının ötesine geçen bir üretim konusunda ipuçları veriyor elimize. Üretim mekânının sınırları yoktur, ihtiyaç icadın anasıdır, doğru, ancak üretim veya iş sadece maddi ihtiyaç için de gerçekleşmez. Mukimleri üretici değilse mekân olarak ev üretime değil tüketime açık bir telaşa sahne olur. Zeyneb’in sadaka vermek için kullanacağı parayı kendi emeğiyle kazanması, kendi hayatı -çalışma hayatı- konusunda karar verebilecek olgunlukta bir zihin yapısına sahip, özne olabilmiş güçlü bir kadın olduğu, yaşadığı evde de bu özellikleriyle desteklendiğinin ifadesi olarak bana önemli görünüyor.

